

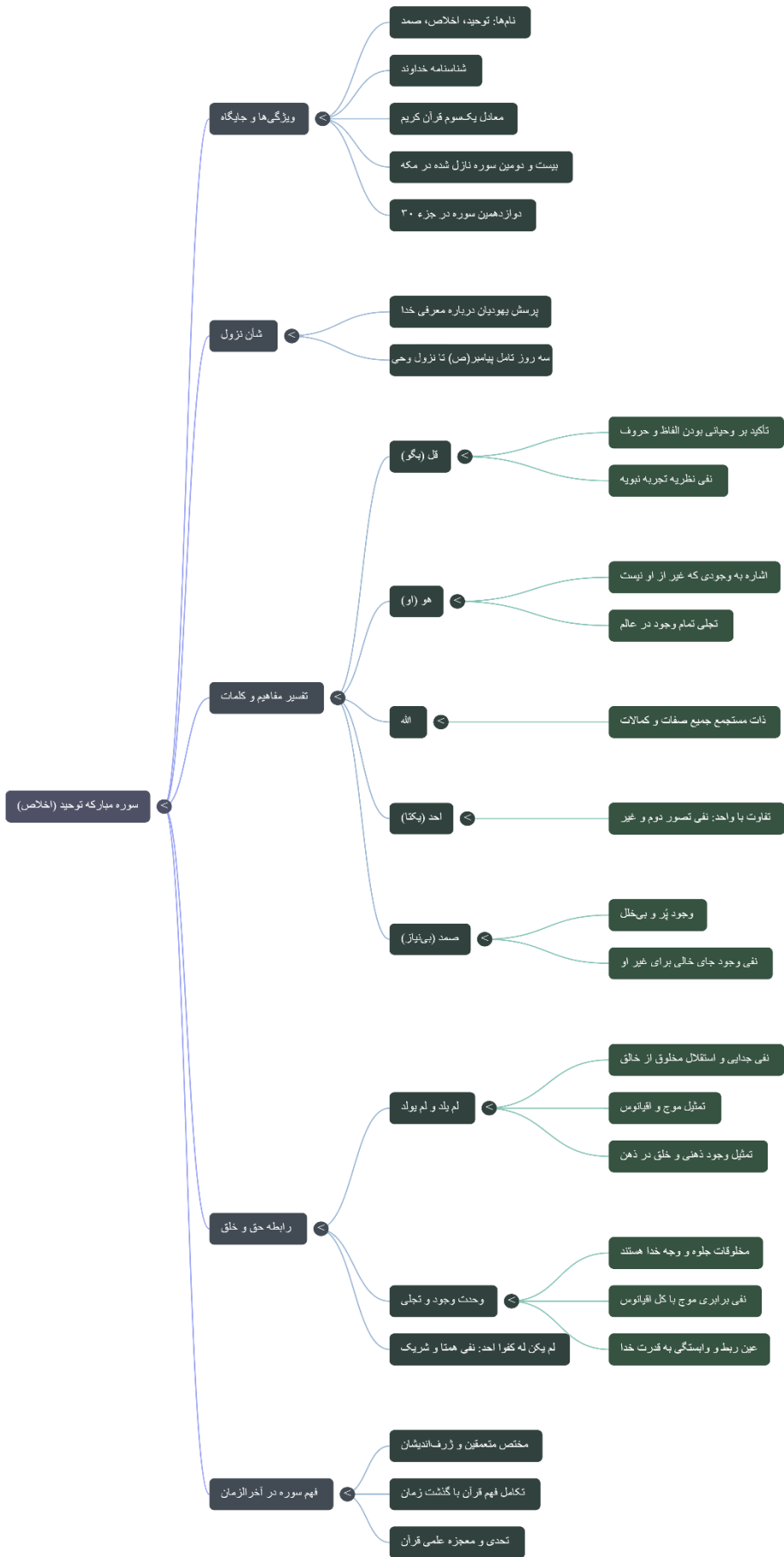
بسم الله الرحمن الرحيم

دوره تفسیر المیزان ۱

سوره توحید

مدرس دوره: دکتر سید محمد صالح هاشمی

گلپایگانی

درس سیزدهم: سوره توحید

چکیده

این گزارش به تحلیل محتوای سوره مبارکه توحید (اخلاص) بر اساس متن منبع می‌پردازد. این سوره که به عنوان «شناسنامه خداوند» شناخته می‌شود، در پاسخ به پرسش یهودیان درباره ماهیت الهی نازل شده است. یافته‌های کلیدی نشان می‌دهد که سوره توحید به دلیل تمرکز انحصاری بر ذات باری تعالی و فقدان اشاره به مخلوقات، معادل یک‌سوم قرآن کریم ارزش‌گذاری شده است. مفاهیم بنیادینی همچون «احدیت»، «صمدیت» و تجلی وجود در قالب استعاره «دریا و موج» تبیین شده‌اند. همچنین، تأکید بر واژه «قل» (بگو) در این سوره، سندی بر وحیانی بودن تک‌تک الفاظ قرآن و رد نظریه «تجربه نبوی» تلقی می‌گردد. طبق متن، درک عمیق‌تر این سوره به «متمیقین آخرالزمان» اختصاص دارد که با پیشرفت علم و تدبیر، به لایه‌های پنهان آن دست می‌یابند.

۱. پیشینه و جایگاه ساختاری سوره

سوره توحید دارای ویژگی‌های منحصر به فردی در ساختار مصحف شریف است که آن را از سایر سوره‌ها متمایز می‌کند:

- **نام‌گذاری:** برای این سوره حداقل هفت نام ذکر شده است (از جمله توحید، اخلاص و صمد) که متناسب با محتوا یا شأن نزول آن انتخاب شده‌اند.
- **ترتیب نزول و چینش:** این سوره ۲۲مین سوره‌ای است که در مکه نازل شد، اما طبق دستور پیامبر اکرم (ص) در چیدمان فعلی قرآن (مصحف شریف)، به عنوان ۱۲مین سوره در جزء ۳۰ قرار گرفته است. این تفاوت نشان‌دهنده معجزه قرآن در تمایز میان «ترتیب نزول» (مختص زمان پیامبر) و «ترتیب چینش» (مربوط به خاتمیت و نیاز امروز بشر) است.
- **شأن نزول:** این سوره پس از سه روز تأمل پیامبر در پاسخ به سؤال یهودیان مبنی بر معرفی شناسنامه و ماهیت خدای اسلام نازل شد.
- **اهمیت معنوی:** قرائت این سوره معادل ورود به یک‌سوم قرآن کریم است؛ بدین معنا که اگر با تدبیر خوانده شود، توحید را در انسان تقویت کرده و گویی فرد یک‌سوم کل قرآن را با همان عمق درک کرده است.

۲. تحلیل واژگان صوری و دلایل ابقای «قل»

در متن منبع، بر ابقای کلمه «قل» (بگو) در ابتدای سوره تأکید ویژه‌ای شده است. در حالی که در عرف معمول، پیام‌رسان کلمه «بگو» را حذف و اصل پیام را منتقل می‌کند، آوردن این واژه در قرآن دو پیام اساسی دارد:

نکته کلیدی	تبیین و علت
اصالت الفاظ	نشان می‌دهد که تک‌تک حروف و کلمات از جانب خداست و وحی صرفاً یک «تجربه نبوی» یا معنای القا شده به قلب پیامبر نیست.
تاکید الهی	نشان‌دهنده اهمیت ویژه محتوای پیام (هویت الهی) است که خداوند مستقیماً دستور به بازگویی دقیق آن داده است.

۳. هستی‌شناسی توحیدی: از «هو» تا «احد»

متن به کالبدشکافی دقیق مفاهیم هستی‌شناختی سوره می‌پردازد:

- **هو (او):** ضمیر «هو» به معنای حضور مطلق است. در عالمی که غیر از او هیچ نیست، هر کجا اشاره شود، اوست. وجود مستقلی غیر از او وجود ندارد و هر چه هست، تجلی اوست.
- **الله:** ذاتی که مستجمع جمیع صفات و کمالات وجودی است.
- **احد (یکتایی مطلق):** تفاوت جوهری میان «واحد» و «احد» وجود دارد. واحد عددی است که دو و سه در پی دارد، اما «احد» یعنی آنکه هیچ غیری برای او متصور نیست. در تعبیر «ما جانی احد»، حتی تصور وجود فردی دیگر نفی می‌شود.

۴. صمدیت و نفی خلأ در وجود

واژه «صمد» در این تحلیل به معنای «پر بودن مطلق» و «فقدان هرگونه خلل و فرج» تفسیر شده است:

- **تمثیل سنگ و اسفنج:** برخلاف اسفنج که دارای حفره است و آب را جذب می‌کند، «صمد» مانند سنگی است که تمام فضای یک اتاق را پر کرده و جایی برای هیچ چیز دیگر (حتی یک سوزن) باقی نمی‌گذارد.
- **نفی دوگانگی:** چون خداوند «صمد» است، جایی برای وجود چیزی غیر از او باقی نمی‌ماند. تمام تجلیات عالم از همان «احدی» است که «صمد» است.

۵. تبیین «لم یلد و لم یولد» بر پایه صمدیت

تفسیر قرآن به قرآن نشان می‌دهد که «صمد» بودن خداوند، لوازم منطقی خاصی دارد:

۱. **عدم تولد (لم یولد):** او از جایی زاده نشده، چرا که نه قبلی دارد، نه بعدی و نه همتایی.
۲. **عدم زایش (لم یلد):** هیچ چیزی از او جدا یا خارج نمی‌شود. اگر چیزی از او جدا شود، باید در جایی قرار گیرد، در حالی که به دلیل صمدیت، جایی خارج از وجود او وجود ندارد.
۳. **عین ربط بودن مخلوقات:** مخلوقات مانند فرزند از او جدا نمی‌شوند، بلکه مانند «صور ذهنی» یا «امواج دریا» هستند که در عین کثرت، کاملاً وابسته و غیرمنفصل از اصل خود می‌باشند.

۶. استعاره دریا و موج: تبیین وحدت وجود

برای درک رابطه خالق و مخلوق، متن از استعاره «اقیانوس و امواج» استفاده می‌کند:

- **تجلی به جای انفصال:** امواج دریا، چیزی جدا از دریا نیستند. موج همان دریاست که تجلی یافته است.
- **نقد ادعاهای صوفیانه (مانند منصور حلاج):** اشتباه درک عمومی از جملاتی مانند «انا الحق» در این است که تصور شود قطره یا موج، همان کل دریاست. متن تصریح می‌کند که موجودات «خدا» نیستند، بلکه «جلوه و تشعشع» او هستند. انسان «عین ربط» و «عین نیستی در فنای الله» است. ادعای خدایی از سوی مخلوق غلط است، اما درک اینکه مخلوق جلوه‌ای از اوست، حقیقت توحید است.

۷. نتیجه‌گیری: فهم تکاملی قرآن

مطابق با متن، قرآن کتابی علمی و معجزه‌آسا است که با گذشت زمان و پیشرفت دانش بشری، فهم از آن عمیق‌تر می‌شود. سوره توحید دارای مفاهیمی چنان بلند است که درک کامل‌تر آن برای «متعمقین آخرالزمان» مقدر شده است. غایت این سوره، رساندن انسان به مقامی است که همه عالم را از او ببیند و تنها از او استمداد بطلبد.